

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Кафедра спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-методичної та навчальної роботи
О.Б.Жильцов
2015 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Основи інклюзивної освіти

(шифр і назва навчальної дисципліни)

напряму підготовки 6.010105 «Корекційна освіта (логопедія)»

(шифр і назва напряму підготовки)

спеціальність _____

(шифр і назва спеціальності)

спеціалізація _____

(назва спеціалізації)

інститут, факультет, відділення Інститут людини

(назва інституту, факультету, відділення)

2015 – 2016 навчальний рік

Робоча програма «Основи інклюзивної освіти» для студентів
за напрямом підготовки «Корекційна освіта (логопедія)».

Розробник: О.В. Мартинчук, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри спеціальної психології,
корекційної та інклюзивної освіти

Протокол від “25” серпня 2015 року № 1

Завідувач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти
_____ (О.В. Мартинчук)

Розподіл годин звірено з робочим планом. Структура типова.

Заступник директора Інституту людини _____ Н. А. Клішевич

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.	4
Структура програми навчальної дисципліни.	9
I. Опис предмета навчальної дисципліни	9
II. Тематичний план навчальної дисципліни.	10
III. Програма	12
<i>Змістовий модуль I. Сучасна практика організації інклюзивної освіти дітей дошкільного і шкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку. . . . .</i>	<i>12</i>
<i>Змістовий модуль II. Навчально-методичне забезпечення інклюзивної освіти –. . . . .</i>	<i>16</i>
<i>Змістовий модуль III. Організація професійної діяльності вчителя-логопеда в умовах інклюзивного навчання. . . . .</i>	<i>18</i>
IV. Навчально-методична карта дисципліни	
«Основи інклюзивної освіти»	22
V. Плани семінарських занять.	23
VI. Завдання для самостійної роботи.	31
Карта самостійної роботи студента.	34
VII. Індивідуальна науково-дослідна робота (навчальний проект)	35
VIII. Система поточного та підсумкового контролю.	37
IX. Методи навчання.	40
X. Методичне забезпечення курсу	41
XI. Рекомендована література.	41
Основна.	41
Додаткова.	42

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча навчальна програма з курсу «Основи інклюзивної освіти» є нормативним документом Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено кафедрою спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів відповідно до навчального плану напряму підготовки 6.010105 – Корекційна освіта. Логопедія.

Згідно з наказом Міністерства освіти й науки України від 23.07.2013 № 1034 «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року» у всіх вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку педагогічних працівників, рекомендовано запровадити навчальну дисципліну «Інклюзивна освіта» з метою виконання постанови Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах».

Програму розроблено з урахуванням рекомендацій Міністерства освіти і науки України, які відображені у:

– *Концепції розвитку інклюзивної освіти* (наказ МОН від 01.10.2010 р. № 912), де в частині модернізації вищої педагогічної освіти передбачено спеціальну підготовку педагогічних кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання;

– *інструктивно-методичному листі* МОН, молоді та спорту № 1/9-384 від 18.05.2012 р. «*Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання*»;

Навчальна програма з курсу «Основи інклюзивної освіти» для напряму підготовки 6.010105 – Корекційна освіта (Логопедія) розроблена на основі програми курсу «Інклюзивна освіта» для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, спеціаліста, магістра педагогічного спрямування: укладач А.А. Колупаєва, доктор педагогічних наук, професор, рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/11-1912 від 13.02.12).

Робочу навчальну програму укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання. Програма визначає обсяги знань, якими повинен опанувати бакалавр відповідно до алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Основи інклюзивної освіти», необхідне

методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів.

На сучасному етапі розвитку освітньої системи в Україні активного впровадження набуває інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір, що зумовлює суттєве оновлення змісту, організаційних форм і технологій навчання, виховання і розвитку цієї категорії дітей, забезпечення їм психолого-педагогічного та соціального супроводу в освітньому просторі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів.

У багатьох літературних джерелах і нормативних документах зазначається потреба у спеціальній підготовці вчителів-дефектологів до надання корекційної підтримки в умовах інтегрованого та інклюзивного навчання, до забезпечення навчально-виховного процесу в загальноосвітньому просторі. Також у зв'язку з введенням нової педагогічної спеціальності – асистент вчителя – виникла соціальна потреба у фаховій підготовці студентів до здійснення професійних обов'язків на цій посаді в дошкільних і шкільних навчальних закладах з інклюзивною формою навчання.

Мета навчальної дисципліни:

– формування у студентів знань про організацію, зміст та методичне забезпечення інклюзивної освіти в Україні

– формування загальнокультурних та професійних компетенцій майбутніх вчителів-логопедів, необхідних для ефективної діяльності в якості організаторів та виконавців програм інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Завдання навчальної дисципліни:

- ознайомити із завданнями інклюзивної освіти, її організаційними моделями та їх методичною реалізацією;
- сформуванню усвідомлене розуміння основних положень інклюзивної освіти;
- ознайомити з методами і технологіями психологічного та дидактичного проектування освітнього процесу для спільного навчання дітей з різним рівнем психофізичного розвитку;
- сформуванню вміння реалізовувати різноманітні способи педагогічної взаємодії між усіма суб'єктами інклюзивної освіти;
- виробити усвідомлення необхідності зростання педагогічної майстерності.

Процес вивчення дисципліни спрямований на ***формування*** наступних ***компетенцій***:

соціально-особистісних:

- здатність вивчати об'єкти і процеси з точки зору соціоекономічних та культурно-історичних умов їх виникнення;
- здатність вибудовувати соціальну взаємодію на принципах толерантності;
- здатність до самовдосконалення та саморозвитку на основі рефлексії своєї діяльності;
- здатність розуміти та сприймати етичні норми поведінки відносно осіб з порушеннями психофізичного розвитку;
- розуміння необхідності та дотримання норм здорового способу життя;

загальнонаукових:

- володіння базовими уявленнями про основи філософії освіти, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості дитини з порушеннями психофізичного розвитку;
- здатність брати участь у професійних дискусіях та інтерактивних обговореннях, логічно аргументуючи власну точку зору;
- здатність використовувати інноваційні технології в практичній діяльності;

інструментальних:

- володіння практичними способами пошуку наукової і професійної інформації з використанням сучасних комп'ютерних засобів, мережевих технологій, баз даних і знань;
- володіння дослідницькими навичками щодо вивчення актуальних проблем розвитку інклюзивної освіти в сучасному світі;

професійних:

- володіння уявлення про категорії осіб з порушеннями психофізичного розвитку, які є суб'єктами інклюзивної освіти, розуміння значення комплексного підходу у наданні корекційних освітніх послуг в інклюзивному середовищі;
- володіння сучасними уявленнями про зміст, принципи організації, особливості навчально-методичного забезпечення та механізми практичної роботи з особами, які мають порушення психофізичного розвитку, в загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивною формою навчання;
- володіння уявленнями про досвід інклюзивної освіти в Україні;
- здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, знання основ ділового спілкування, навички роботи в команді;
- здатність розуміти високу соціальну значущість професії, відповідально і

якісно виконувати професійні завдання, дотримуючись принципів професійної етики;

- здатність брати участь у міждисциплінарній та міжвідомчій взаємодії спеціалістів у вирішенні професійних завдань у галузі психолого-педагогічної діяльності з метою розробки і впровадження індивідуальної програми розвитку дитини в освітньому закладі з інклюзивною формою навчання;
- здатність організовувати міжособистісні контакти, спілкування дітей з порушеннями психофізичного розвитку та їх ровесників у процесі внутрішньої інтеграції, спільну діяльність дітей та дорослих, спільну та індивідуальну діяльність дітей відповідно до вікових норм їх розвитку;
- володіння сучасними технологіями проектування і організації наукового дослідження у своїй професійній діяльності на основі комплексного підходу до вирішення проблем професійної діяльності;

спеціалізовано-професійних:

- здатність використовувати професійно-профільовані знання під час організації роботи мультидисциплінарної команди в освітньому закладі з інклюзивною формою навчання;
- здатність використовувати професійно-профільовані знання у процесі організації та виконання програм інклюзивного навчання дітей з тяжкими порушеннями мовлення;
- здатність організовувати та здійснювати навчальну, корекційну, розвивальну та виховну роботу з особами, які мають порушення психофізичного розвитку з урахуванням структури порушення, вікових та індивідуальних особливостей осіб, вимог освітніх стандартів, програм навчання та виховання в умовах інклюзивної освіти;
- здатність застосовувати професійно-профільовані знання з освітнього менеджменту в управлінській діяльності навчального закладу з інклюзивною формою навчання.

В результаті вивчення дисципліни студент повинен:

- **знати:** навчально-методичне забезпечення інклюзивної освіти в Україні; зміст, специфіку діяльності вчителя-логопеда з організації та впровадження інклюзивного навчання; науково обґрунтовані методи і сучасні технології в організації власної професійної діяльності в інклюзивному середовищі; особливості взаємодії вчителя-логопеда зі спеціалістами інших служб в системі інклюзивного навчання;
- **вміти:** використовувати теоретичні знання і практичні уміння, отримані під час вивчення різних навчальних дисциплін психолого-педагогічного

спрямування, при організації корекційного супроводу дітей з психофізичними порушеннями в умовах інклюзивного навчання;

- **володіти:** навичками створення сприятливих умов для взаємодії дітей з особливими потребами з усіма учасниками освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання; добору навчально-методичного забезпечення, адекватного завданням інклюзивної освіти осіб з порушеннями психофізичного розвитку; здійснювати адаптацію і модифікацію навчальної програми відповідно до потенційних можливостей дитини з психофізичним порушенням.

Реалізація завдань для досягнення результатів навчальної дисципліни здійснюється шляхом використання як традиційних технологій, методів і форм навчання, так і інноваційних технологій, активних та інтерактивних форм проведення занять.

Програма складається з 3 модулів (4 кредити) – 144 годин: 22 год. лекційних, 20 год. семінарських, 6 год. індивідуальних, 6 год. модульного контролю, 54 годин самостійної позааудиторної роботи, 36 год. підготовки до екзамену. Вивчення студентами навчальної дисципліни "Основи інклюзивної освіти" завершується іспитом.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 0101 «Педагогічна освіта»	нормативна	
Модулів – 3	Напрямок підготовки 6.010105 «Корекційна освіта»	Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		4-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання: творчий проект		Семестр	
Загальна кількість годин – 144		7-й	
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 2	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>бакалавр</u>	22 год.	
		Практичні, семінарські	
		20 год.	
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
		54 год.	
		Індивідуальні завдання:	
		6 год.	
Вид контролю:			
екзамен			

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Назви теоретичних розділів	Кількість годин							
		Разом	Аудиторних	Лекцій	Практичних	Семінарських	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Підсумковий контроль
Змістовий модуль I. СУЧАСНА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ									
1.	Інклюзивна освіта як одна з форм освітньої інтеграції осіб з ППФР	12	6	4		2		6	
2.	Психолого-педагогічні умови організації ефективної інклюзивної освіти та їх вплив на корекцію психофізичного розвитку дітей	12	6	2		4		6	
3.	Особливості інклюзивного середовища, його зміст, структура і роль у формуванні особистості дітей з порушеннями психофізичного розвитку	10	4	2		2		6	
		4	4				2		2
Разом за модуль I		38	20	8		8	2	18	2
Змістовий модуль II. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ									
4.	Організація навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з психофізичними порушеннями в загальноосвітньому просторі	10	4	2		2		6	
5.	Навчально-методичне забезпечення інклюзивної освіти дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в загальноосвітньому просторі	20	8	4		4		12	
		4	4				2		2
Разом за модуль 2		34	16	6		6	2	18	2

**Змістовий модуль III.
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА
В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

6.	Місце вчителя-логопеда у структурі професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі	10	6	4		2		6	
7.	Корекційно-педагогічний супровід дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного процесу загальноосвітньому навчальному закладі	20	8	4		4		12	
		4	4				2		2
	Разом за модуль 3	34	18	8		6		18	
	Підготовка до іспиту	36						36	
	Разом за навчальним планом	144	54	22		20	6	90	6

ІІІ. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І СУЧАСНА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Тема 1. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ОДНА З ФОРМ ОСВІТНЬОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ (4 год.)

Корекційна освіта осіб з порушеннями психофізичного розвитку як соціокультурне явище та її місце в освітній системі України. Шляхи підвищення ефективності корекційної освіти. Сучасні проблеми корекційного навчання та виховання осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Шляхи впровадження інклюзивної освіти у вітчизняній системі дошкільної і загальної освіти. Форми освітньої інтеграції. Інклюзивна освіта як одна з форм освітньої інтеграції осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Основні поняття теми: діти з особливими потребами, інтеграція, освітня інтеграція, соціальна інтеграція, інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання.

Рекомендована основна література

1. Бондар В.І., Синьов В.М., Тищенко В.В. Освіта дітей з особливостями психофізичного розвитку в Європі, Росії та Україні: порівняльний аналіз // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 15-22.
2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – С. 5-141.
3. Колупаєва А.А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: [наук.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Вид. група «АТОПОЛ», 2011. – С. 7-43.
4. Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / за заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: «А.С.К.», 2012. – С. 6-21.
5. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. / Тім Лорман, Джоан Депплер, Девід Харві; перек. з англ. – К.: - СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.

Рекомендована додаткова література

1. Малофеев Н.Н. Современный этап в развитии системы образования в России: результаты исследования как основа для построения программы развития // Дефектология. – 1997. – № 6. – С. 3-14.

2. Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.education-inclusive.com – Назва з екрану.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Наказ МОН України від 01.10.2010 р. № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firstedu.org.ua/index.php>. – Назва з екрану.
4. www.ussf.kiev.ua
5. www.ispukr.org.ua – сайт Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

Семінарське заняття 1

Форми освітньої інтеграції осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Тема 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОРЕКЦІЮ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ (2 год.)

Створення в загальноосвітньому навчальному закладі адаптованого інклюзивного середовища, що забезпечує повноцінне включення та особистісну самореалізацію дітей з психофізичними порушеннями. Усвідомлення дотримання цілей навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами шляхом реалізації доступності освіти через інтеграцію дітей в загальноосвітній простір. Кадрове забезпечення – наявність відповідних фахівців (вчитель, асистент вчителя, вчитель-логопед, вчитель-дефектолог, психолог, соціальний педагог та ін.) з метою їх залучення до проектування та організації освітнього процесу. Організаційне забезпечення – нормативно-правова база, система комплексного медико-психолого-педагогічного супроводу дітей з психофізичними порушеннями. Моніторинг результатів інклюзивного навчання, який передбачає динамічну оцінку розвитку та навчання дітей з психофізичними порушеннями. Матеріально-технічне обладнання – для забезпечення можливостей безперешкодного доступу дітей з психофізичними порушеннями у загальноосвітні заклади (архітектурна доступність, санітарно-гігієнічні та соціально-побутові норми освітнього процесу, навчально-реабілітаційні засоби тощо). Програмно-методичне забезпечення. Робота з батьками (соціально-педагогічне консультування, індивідуальні бесіди, малі педагогічні наради тощо). Взаємодія з громадськими організаціями. Організація спільних заходів для дітей з нормативним рівнем

розвитку та з дизонтогенезом з метою їх активного включення у життя дитячого колективу через дозвілєву, художню, громадську, трудову діяльність.

Основні поняття теми: організаційні та психолого-педагогічні умови організації інклюзивної освіти.

Рекомендована основна література

1. Кузава І.Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і методика: [монографія]. – Луцьк, ПП Іванюк В.П., 2013. – 292 с.
2. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Демплер, Девід Харві; перек. з англ. – К.: - СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.
3. Мартинчук О.В. Діти з особливими освітніми потребами / Дитина. **Програма** навчання і виховання дітей дошкільного віку від двох до семи років / Наук. кер. програмою: О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна. / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 94-99, 162-165, 239-243, 399-406.
4. Мартинчук О.В. Діти з особливими освітніми потребами / О.В. Мартинчук, В.М. Вертугіна // **Методичні рекомендації** до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проекту: В.О. Огнев'юк; наук. ред. Н.В. Кудикіна, В.У. Кузьменко; авт. кол. Е.В. Белкіна, Н.І. Богданець-Білоskalенко, О.Л. Богініч, З.Н. Борисова, М.С. Вашуленко та [ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 291-307.
5. Миронова С.П. Корекційно-педагогічний супровід інклюзивної освіти // Матеріали інтернет-конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fkspp.at.ua/konf2/mironova_s.p..pdf – Назва з екрану.

Рекомендована додаткова література

1. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: [навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»] / Олена Валеріївна Мартинчук. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 288 с.

Семінарське заняття 2

Особливості медико-психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, які навчаються в загальноосвітніх закладах з інклюзивною формою навчання.

Семінарське заняття 3

Індекс інклюзії.

Тема 3. ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА, ЙОГО ЗМІСТ, СТРУКТУРА І РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ(2 год.)

Поняття про освітнє, корекційне та інклюзивне середовище. Зміст, структура і роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Основні компоненти інклюзивного середовища: безбар'єрне фізичне і психічне середовище, нормативно-правове, фінансове та програмно-методичне забезпечення освітнього процесу; спеціальні умови навчання і виховання, які необхідні для повноцінного фізичного, психічного, естетичного та соціального розвитку, організаційні, кадрові та культурно-інформаційні ресурси навчально-виховного закладу, його науково-дослідницький і духовно-моральний потенціал; моніторингово-консультативний та корекційно-розвивальний компоненти.

Основні поняття теми: інклюзивне розвивальне середовище.

Рекомендована основна література

1. Кузава І.Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і методика: [монографія]. – Луцьк, ПП Іванюк В.П., 2013. – 292 с.
2. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Демплер, Девід Харві; перек. з англ. – К.: - СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.
3. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – С. 21 - 43.
4. Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: «А.С.К.», 2012. – С. 22-47.

Рекомендована додаткова література

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Наказ МОН України від 01.10.2010 р. № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firstedu.org.ua/index.php>. – Назва з екрану.
2. Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання / Інструктивно-методичний лист МОН, молоді та спорту № 1/9-384 від 18.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/ – Назва з екрану.
3. Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року / Наказ Міністерства освіти й науки України № 1034 від 23.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1034729-13>– Назва з екрану.

Семінарське заняття 4

Роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дітей з

порушеннями психофізичного розвитку.

Контрольно-модульна робота № 1

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Тема 4. КЛАС (ГРУПА) З ІНКЛЮЗИВНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТНЬОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В КЛАСІ (ГРУПІ) З ІНКЛЮЗИВНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ (2 год.)

Інклюзивне навчання та виховання – визначення, мета, завдання. Модель освітньої інтеграції за В.І.Бондарем та В.М.Синьовим. Зміст освіти осіб з порушеннями психофізичного розвитку в навчальних закладах з інклюзивною формою навчання. Інклюзивний клас (група) як особлива форма освітньої інтеграції осіб з ППФР. Нормативно-правова база функціонування інклюзивних класів (груп). Умови вступу осіб з ППФР до інклюзивного класу (групи). Застереження, щодо вступу осіб з ППФР до інклюзивного класу (групи). Ризики інклюзивної освіти осіб з ППФР. Педагогічний колектив інклюзивного класу (групи). Взаємодія педагогічних працівників інклюзивного класу (групи). Робота з батьками учнів інклюзивних класів (груп). Виховна робота з учнями інклюзивного класу (групи) та організація взаємодії учнів з різним станом психофізичного розвитку.

Основні поняття теми: інклюзивне навчання, модель освітньої інтеграції, клас (група) з інклюзивною формою навчання.

Рекомендована основна література

1. Бондар В.І., Синьов В.М., Тищенко В.В. Чи приживеться північноамериканська модель інклюзії в Україні Рідна школа, 2012, №8-9. – С.20-27.
2. Єфімова С.М. Як зробити школу інклюзивною?: [практичний посіб. для адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com> – Назва з екрану. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – С. 76 -89.
3. Миронова С.П. Корекційно-педагогічний супровід інклюзивної освіти // Матеріали інтернет-конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fkspp.at.ua/konf2/mironova_s.p..pdf – Назва з екрану.

4. Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: «А.С.К.», 2012. – С. 101-111.

Рекомендована додаткова література

1. Колупаєва А.А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Е.А. Данілявічуте, С.В. Литовченко. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 197 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання / Інструктивно-методичний лист МОН, молоді та спорту № 1/9-384 від 18.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/ – Назва з екрану.

Семінарське заняття 5

Організація навчально-виховної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивною формою навчання.

Тема 5. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВИТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ (4 год.)

Індивідуальна програма розвитку учня інклюзивного класу. Навчальні програми в класі (групі) з інклюзивною формою навчання. Методичне забезпечення навчального процесу в інклюзивному освітньому закладі. Особливості використання підручників та навчальних посібників для загальноосвітніх та спеціальних шкіл в навчальному та виховному процесі інклюзивного класу. Особливості оцінювання навчальних досягнень учнів інклюзивного класу. Методичне забезпечення виховного процесу в інтегрованому та інклюзивному освітньому закладі. Сучасні проблеми інклюзивного навчання та шляхи їх вирішення.

Основні поняття теми: індивідуальна програма розвитку дитини, навчально-методичне забезпечення, курикулум.

Рекомендована основна література

1. Кузава І.Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і методика: [монографія]. – Луцьк, ПП Іванюк В.П., 2013. – 292 с.
2. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Дешплер, Девід Харві; перек. з англ. – К.: - СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.
3. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – С. 76 -89.
4. Миронова С.П. Корекційно-педагогічний супровід інклюзивної освіти // Матеріали інтернет-конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fkspp.at.ua/konf2/mironova_s.p..pdf – Назва з екрану.

5. Моклович Ю.Я. Інклюзивна форма освіти: досвід колективу загальноосвітнього навчального закладу // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №1 (65). – 2013. – С. 40-44.
6. Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: «А.С.К.», 2012. – С. 101-111.
7. Таранченко О.М. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №1 (59). – 2011. – С. 18-24.

Рекомендована додаткова література

1. Єфімова С.М. Як зробити школу інклюзивною?: [практичний посіб. для адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com> – Назва з екрану.
2. Колупаєва А.А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Е.А. Данілявічуте, С.В. Литовченко. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 197 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання / Інструктивно-методичний лист МОН, молоді та спорту № 1/9-384 від 18.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/ – Назва з екрану.

Семінарське заняття 6

Методичне забезпечення навчально-виховного процесу в класі з інклюзивною формою навчання.

Семінарське заняття 7

Інклюзивний підхід до побудови навчального процесу

Контрольно-модульна робота № 2

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Тема 6. МІСЦЕ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ З ІНКЛЮЗИВНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ

Професійне співробітництво як одна з основних умов ефективного інклюзивного навчання і виховання дітей з психофізичним и порушеннями.

Науково-методичні основи професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі. Професійне співробітництво як сучасна тенденція організації освітнього процесу. Психолого-педагогічні особливості професійного співробітництва. Організація професійного співробітництва в інклюзивній школі. Організація діяльності міждисциплінарної команди спеціалістів. Специфіка співробітництва різних фахівців в інклюзивній школі. Місце вчителя-логопеда у структурі професійного співробітництва .

Основні поняття теми: професійне співробітництво, міждисциплінарна команда спеціалістів.

Рекомендована основна література

1. Колупаєва А.А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Е.А. Данілявічуте, С.В. Литовченко. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 197 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 273 с.
3. Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: «А.С.К.», 2012. – 307 с.
4. Семаго М.М. Междисциплинарное взаимодействие специалистов инклюзивного образования / М.М. Семаго, Н.Я. Семаго. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.f-nashideti.ru/inclusiya/182-mezhdisciplin.html> – Название с

Рекомендована додаткова література

1. Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти. Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?» // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №3 (57). – 2010. – С. 3-11.
2. Моклович Ю.Я. Інклюзивна форма освіти: досвід колективу загальноосвітнього навчального закладу // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №1 (65). – 2013. – С. 40-44.
3. Таранченко О.М. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №1 (59). – 2011. – С. 18-24.
4. Як зробити школу інклюзивною. Досвід проектної діяльності: [метод. посіб.] / Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» / Уклад. С. Єфімова. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012». – 152 с.
5. Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.education-inclusive.com – Назва з екрану.
6. www.ussf.kiev.ua – сайт Всеукраїнського фонду «Крок за кроком».

Семінарське заняття 8

Організаційно-методичні умови професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі.

Тема 7. КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ (4 год.)

Значення корекційно-педагогічного супроводу дітей, які мають особливі потреби, в інклюзивних дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах.

Завдання і зміст корекційно-педагогічного супроводу в умовах інклюзивного навчання. Алгоритм діяльності вчителя-логопеда в дошкільному і загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивною формою навчання. Створення сприятливого навчально-розвивального інклюзивного середовища. Модель корекційно-педагогічної діяльності вчителя-логопеда в освітньому просторі дошкільного і загальноосвітнього навчального закладів з інклюзивною формою навчання.

Основні поняття теми: корекційно-педагогічний супровід, модель корекційно-педагогічної діяльності логопеда.

Рекомендована основна література

1. Мартинчук О.В. Діти з особливими освітніми потребами / Дитина. Програма навчання і виховання дітей дошкільного віку від двох до семи років / Наук. кер. програмою: О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна. / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 94-99, 162-165, 239-243, 399-406.
2. Мартинчук О.В. Діти з особливими освітніми потребами / О.В. Мартинчук, В.М. Вертугіна // **Методичні рекомендації** до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проекту: В.О. Огнев'юк; наук. ред. Н.В. Кудикіна, В.У. Кузьменко; авт. кол. Е.В. Белкіна, Н.І. Богданець-Білоskalенко, О.Л. Богініч, З.Н. Борисова, М.С. Вашуленко та [ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 291-307.
3. Миронова С.П. Корекційно-педагогічний супровід інклюзивної освіти // Матеріали інтернет-конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fkspp.at.ua/konf2/mironova_s.p.pdf – Назва з екрану.
4. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – С. 76 -89.

5. Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти. Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?» // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №3 (57). – 2010. – С. 3-11.
6. Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: «А.С.К.», 2012. – С. 48-77.

Рекомендована додаткова література

1. Єфімова С.М. Як зробити школу інклюзивною?: [практичний посіб. для адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com> – Назва з екрану.

Семінарське заняття 9

Особливості діяльності вчителя-логопеда в освітньому просторі дошкільного навчального закладу з інклюзивною формою навчання.

Семінарське заняття 10

Особливості діяльності вчителя-логопеда в освітньому просторі загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивною формою навчання.

Контрольно-модульна робота № 3

IV. Навчально-методична карта дисципліни «Основи інклюзивної освіти»

Разом: 144 год., лекції – 22 год., семінарські заняття – 20 год., індивідуальні заняття – 6 год., модульний контроль – 6 год., самостійна робота – 54 год., підготовка до екзамену – 36 год., іспит.

Модулі	Змістовий модуль I			Змістовий модуль II		Змістовий модуль III	
Назва модуля	Сучасна практика організації інклюзивної освіти дітей дошкільного і шкільного віку з ППФР			Методичне забезпечення інклюзивної освіти		Організація професійної діяльності логопеда в умовах інкл. навчання	
Кіл. балів за модуль	78 балів			61 бал		92 бали	
Теми	1	2	3	4	5	6	7
Теми лекцій	Інклюзивна освіта як одна з форм освітньої інтеграції осіб з ППФР (2 б.)	Психолого-педагогічні умови організації ефективної інклюзивної освіти та їх вплив на корекцію психофізичного розвитку дітей (1 б.)	Особливості інклюзивного середовища, його зміст, структура і роль у формуванні особистості дітей з ППФР (1 б.)	Організація навчання і виховання дітей з ППФР в загальноосвітньому просторі (1 б.)	Навчально-методичне забезпечення інклюзивної освіти дітей в загальноосвітньому просторі (2 б.)	Місце вчителя-логопеда у структурі професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі (2 б.)	Корекційно-педагог. супровід дітей з ППФР в умовах інклюзив. процесу в загальноосвітньому навчальному закладі (2 б.)
Теми семінар. занять	Форми освітньої інтеграції осіб з порушеннями психофізичного розвитку (1 б.)	Особливості медико-психолого-педагог. супроводу дітей з умовах інкл. освіти (1 б.) Індекс інклюзії (1 б.)	Роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дітей з ППФР (1 б.)	Організація навчально-виховної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивною формою навчання (1 б.)	Методичне забезпечення навчально-виховного процесу в класі з інклюзив. формою навчання (1 б.) Інклюзивний підхід до побудови навчального процесу (1 б.)	Організаційно-методичні умови професійного співробітництва в інклюзивному навч. закладі (1 б.)	Особливості діяльності вчителя-логопеда в інклюзивному освітньому просторі ДНЗ і ЗОШ (2 б.)
Роб. на сем. зан.	10 балів	10 балів	10 балів	10 балів	10 балів	10 балів	10 балів
Самост. робота	Табл. 6.1 (5 б.)	Табл. 6.1 (5 б.)	Табл. 6.1 (5 б.)	Табл. 6.1 (5 б.)	Табл. 6.1 (5 б.)	Табл. 6.1 (5 б.)	Табл. 6.1 (5 б.)
Види пот. конт.	Модульна контрольна робота 1 (25 балів)			Модульна контрольна робота 2 (25 балів)		Модульна контрольна робота 3 (25 балів)	
ІНДЗ	Творчий проект (30 б.)						
	Екзамен 40 балів						

Всього: 231 бал; коеф. 3,8.

V. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

Сучасна практика організації інклюзивної освіти

дітей дошкільного і шкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку

Семінарське заняття 1

Тема: Інклюзивна освіта як одна з форм освітньої інтеграції осіб з порушеннями психофізичного розвитку

План заняття

I. Теоретичний матеріал.

1. Інклюзивна освіта осіб з порушеннями психофізичного розвитку як соціокультурне явище та її місце в освітній системі України.
2. Понятійний апарат інклюзивної освіти.
3. Мета та завдання інклюзивного навчання і виховання.
4. Шляхи підвищення ефективності корекційної освіти.
5. Сучасні проблеми інклюзивного навчання та виховання осіб з порушеннями психофізичного розвитку

II. Питання для обговорення і рефлексії.

2.1. Деякі автори висловлюють переконання, що навіть якби ефективність інклюзивної моделі не підтверджувалась жодними науковими даними, її варто було б впроваджувати, оскільки вона правильна з моральної точки зору. Що Ви думаєте з цього приводу?

2.2. Беручи до уваги наукові висновки про ефективність інклюзивного підходу, чому деякі батьки не обирають таку форму навчання для своєї дитини?

2.3. Багато людей вважає, що чим старший учень, тим складніше створювати для нього інклюзивні умови навчання. Чи погоджуєтесь Ви з таким твердженням, виходячи з власного досвіду? Чому або чому ні?

III. Заповніть картку: «Понятійно-категоріальний апарат інклюзивної освіти»

Поняття	Зміст
Діти з особливими освітніми потребами	
Сегрегація	
Інтеграція	

Освітня інтеграція	
Соціальна інтеграція	
Інклюзія	
Інклюзивна освіта	
Інклюзивне навчання	

Рекомендована основна література

[1; 4, с. 5-31, 50-141; 5, с.7-20; 11, с. 6-21]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 1; 3; 8; 11; 17; інтернет-джерела: 2; 5; 6; 8; 9; 13; 17; 21-23]

Семінарське заняття 2

Тема: Особливості медико-психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, які навчаються в загальноосвітніх закладах з інклюзивною формою навчання.

План заняття

I. Теоретичний матеріал.

1. Що означає система комплексного медико-психолого-педагогічного супроводу і підтримки процесу навчання дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку?
2. Охарактеризуйте ознаки і функції сучасної системи супроводу.
3. Визначте роль психолого-медико-педагогічних консультацій у структурі медико-психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

II. Охарактеризуйте основні структурні компоненти моделі медико-психолого-педагогічного супроводу дітей і підтримки інклюзивного навчання.

Рекомендована основна література

[1; 4, с. 5-31, 50-141; 5, с.7-20; 11, с. 6-21]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 1; 3; 8; 11; 17; інтернет-джерела: 2; 5; 6; 8; 9; 13; 17; 21-23]

Семінарське заняття 3

Тема: Індекс інклюзії.

План заняття

I. Теоретичний матеріал.

1. Охарактеризуйте роль індексу інклюзії для проведення моніторингу в загальноосвітніх навчальних закладах з метою створення

необхідних умов для навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання.

2. Розкрийте значення індексу інклюзії для аналізу сильних і слабких сторін організації інклюзивного навчання на основі отриманих результатів.

3. Охарактеризуйте індекс інклюзії як систему внутрішнього моніторингу, яка дозволяє навчальному закладу регулярно здійснювати самооцінку стосовно рівня ефективності впровадження інклюзивного навчання.

2. Підготуйте доповідь на одну із запропонованих тем:

- Планування дій зі створення та розвитку в дошкільних навчальних закладах інклюзивного навчального середовища для всіх учасників навчально-виховного процесу;

- Планування дій зі створення та розвитку в загальноосвітніх навчальних закладах інклюзивного навчального середовища для всіх учасників навчально-виховного процесу.

Рекомендована основна література

1. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Дятленко Н. М., Софій Н. З., Найда Ю. М. Під заг. ред. Шинкаренко В. І. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. — 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/ieeditions/>
2. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Софій Н. З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренко В. І., — К.: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2013. — 96 с. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/ieeditions/>

Семінарське заняття 4

Тема: Особливості інклюзивного середовища та його роль у формуванні особистості дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

План заняття

I. Теоретичні питання.

1. Дайте визначення понять: «освітнє середовище», «корекційне середовище», «інклюзивне середовище».

2. Охарактеризуйте компоненти інклюзивного середовища.

3. Охарактеризуйте особливості організації фізичного простору в інклюзивному класі.

II. Питання для обговорення і рефлексії

2.1. Якому способу розміщення парт у групі (класі) Ви надаєте перевагу? Чому?

- 2.2. Які питання у Вас викликають занепокоєння у зв'язку з необхідністю забезпечувати особистий догляд учням, які цього потребують?

Рекомендована основна література

1. Кузава І.Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і методика: [монографія]. – Луцьк, ПП Іванюк В.П., 2013. – 292 с.
2. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Депплер, Девід Харві; перек. з англ. – К.: - СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 1; 5-7; 8; 11; 16; інтернет-джерела: 2; 3; 5; 8; 13-18, 21-23]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

Методичне забезпечення інклюзивної освіти

Семінарське заняття 5

Організація навчально-виховної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивною формою навчання.

План

I. Теоретичні питання

1. Охарактеризуйте особливості навчально-виховної роботи в дошкільному закладі з інклюзивною формою навчання.
2. Охарактеризуйте особливості навчально-виховної роботи в загальноосвітньому закладі з інклюзивною формою навчання.
3. Охарактеризуйте модель інтегрованого навчання за В.І.Бондарем та спеціальні освітні умови в інклюзивних та інтегрованих закладах освіти.
4. Охарактеризуйте нормативно-правову базу функціонування інклюзивних
5. Визначте застереження та ризики щодо інклюзивної освіти осіб з ППФР. класів (груп).
6. Охарактеризуйте особливості взаємодії з батьками учнів інклюзивних класів (груп).
7. Позакласна робота в інклюзивному класі.

II. Практичні завдання.

1. Враховуючи досвід, набутий під час педагогічної практики в школі з інклюзивною формою навчання, охарактеризуйте зміст ділової документації

педагогічного персоналу навчального закладу з інклюзивною формою навчання.

2. Дайте характеристику видів планування навчальної діяльності учнів з ППФР в інтегрованих закладах освіти.

3. Враховуючи досвід, набутий під час педагогічної практики в школі з інклюзивною формою навчання, проаналізуйте виховний захід, проведений Вами і Вашими колегами-студентами в інклюзивному класі.

4. Визначте посадові обов'язки вчителя та асистента вчителя в інклюзивних закладах освіти.

Семінарське заняття 6

Тема. Методичне забезпечення навчально-виховного процесу в класі з інклюзивною формою навчання.

I. Теоретичні питання

1. Охарактеризуйте структуру індивідуальної програми розвитку дитини.

2. Визначте етапи роботи на створення ІПР дитини.

II. Практичні завдання.

1. Враховуючи досвід, набутий під час педагогічної практики в школі з інклюзивною формою навчання, назвіть документацію вчителя класу з інклюзивною формою навчання.

2. Враховуючи досвід, набутий під час педагогічної практики в школі з інклюзивною формою навчання, складіть орієнтовну індивідуальну програму розвитку навчання та виховання учня з тяжкими порушеннями мовлення, який навчається в класі з інклюзивною формою навчання.

Семінарське заняття 7

Інклюзивний підхід до побудови навчального процесу

I. Теоретичні питання

1. Дайте визначення поняття «курикулум» (навчально-методичне забезпечення).

2. Що означає універсальний дизайн курикулуму для навчання?

3. Дайте визначення поняття «диференційоване викладання».

4. Охарактеризуйте сутність понять адаптації та модифікації курикулуму.

II. Питання для обговорення та рефлексії.

1. Які перешкоди, на Вашу думку, можуть заважати впровадженню концепції універсального дизайну для навчання у процесі розробки курикулуму?

2. Коли в адаптаціях та модифікаціях курикулуму немає потреби?
3. Чим універсальний дизайн для навчання відрізняється від адаптацій і модифікацій? Що спільного між цими двома підходами?

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Семінарське заняття 8

Тема: Організаційно-методичні умови професійного співробітництва в загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивною формою навчання.

План заняття

I. Теоретичні питання:

1. Охарактеризуйте поняття «професійне співробітництво міждисциплінарної команди спеціалістів в інклюзивному середовищі».
2. Чому командна робота спеціалістів є базовим компонентом формування інклюзивного середовища в освітніх закладах для забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з психофізичними порушеннями?
3. Охарактеризуйте напрями міждисциплінарного супроводу дітей з особливими потребами в загальноосвітньому закладі з інклюзивною формою навчання.

II. Підготуйте презентацію на тему: «Корекційний педагог у структурі діяльності міждисциплінарної команди навчального закладу з інклюзивною формою навчання».

Рекомендована основна література

[7; інтернет-джерела: 20]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 4; 13; 22; 23; інтернет-джерела: 1; 2; 4; 11; 18; 20-22]

Семінарське заняття 9

Особливості діяльності вчителя-логопеда в освітньому просторі дошкільного навчального закладу з інклюзивною формою навчання.

I. Теоретичні питання.

1. Охарактеризуйте спеціальні освітні умови в дошкільних навчальних закладах з інтегрованою та інклюзивною формами навчання.
2. Визначте особливості корекційного супроводу осіб з ППФР в дошкільних навчальних закладах з інклюзивною формою освіти.
3. Охарактеризуйте особливості роботи вчителя-логопеда та вчителя дефектолога в дошкільних навчальних закладах з інклюзивною формою навчання.
4. Визначте місце корекційного педагога в структурі освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі з інклюзивною формою навчання.

II. Практичне завдання. Складіть модель корекційно-педагогічної діяльності вчителя-логопеда в ДНЗ з інклюзивною формою навчання.

Рекомендована основна література

[3; 5, с. 101-111; 9; 10; 11, с. 81-94; 12; 14]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 3; 4; 11; 13; 15; 17-19; 20-23; інтернет-джерела: 1-6; 11-18; 20-22]

Семінарське заняття 10

Особливості діяльності вчителя-логопеда в освітньому просторі загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивною формою навчання.

Теоретичні питання.

1. Охарактеризуйте спеціальні освітні умови в загальноосвітніх навчальних закладах з інтегрованою та інклюзивною формами навчання.
2. Визначте особливості корекційного супроводу осіб з ППФР в загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивною формою освіти.
3. Охарактеризуйте особливості роботи вчителя-логопеда та вчителя дефектолога в загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивною формою навчання.

4..Визначте місце корекційного педагога в структурі освітнього процесу в загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивною формою навчання.

II. Практичне завдання. Складіть модель корекційно-педагогічної діяльності вчителя-логопеда в ЗНЗ з інклюзивною формою навчання.

Рекомендована основна література

[3; 5, с. 101-111; 9; 10; 11, с. 81-94; 12; 14]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 3; 4; 11; 13; 15; 17-19; 20-23; інтернет-джерела: 1-6; 11-18; 20-22]

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I.

Сучасна практика організації інклюзивної освіти

дітей дошкільного і шкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку

Тема 1. Інклюзивна освіта як одна з форм освітньої інтеграції осіб з порушеннями психофізичного розвитку

Законспектуйте статтю В.І.Бондаря та В.М.Синьова «Освіта дітей з особливостями психофізичного розвитку в Європі, Росії та Україні: порівняльний аналіз».

Рекомендована основна література

1. Бондар В.І., Синьов В.М., Тищенко В.В. Освіта дітей з особливостями психофізичного розвитку в Європі, Росії та Україні: порівняльний аналіз // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 15-22.

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 1; 3; 8; 11; 17; інтернет-джерела: 2; 5; 6; 8; 9; 13; 17; 21-23]

Тема 2. Психолого-педагогічні умови організації ефективної інклюзивної освіти та їх вплив на корекцію психофізичного розвитку дітей

1. Розробіть модель медико-психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями психофізичного розвитку і підтримки інклюзивного навчання.

Рекомендована основна література

[1; 4, с. 5-31, 50-141; 5, с.7-20; 11, с. 6-21]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 1; 3; 8; 11; 17; інтернет-джерела: 2; 5; 6; 8; 9; 13; 17; 21-23]

Тема 3. Особливості інклюзивного середовища, його зміст, структура і роль у формуванні особистості дітей з порушеннями психофізичного розвитку

1. Заповніть картку.

Продовжіть складання таблиці: «Компонентна критеріально-рівнева характеристика інклюзивного середовища».

№ з/п	Компоненти інклюзивного середовища	Критерії розвитку	Рівні доступності
1	Безбар'єрне фізичне і психічне середовище	Збільшення в освітньому закладі частки дітей із різним рівнем психофізичного розвитку	фізичний
2			
3			
4			
5			
6			

Рекомендована основна література

1. Кузава І.Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і методика: [монографія]. – Луцьк, ПП Іванюк В.П., 2013. – 292 с.
2. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Депплер, Девід Харві; перек. з англ. – К.: - СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 1; 5-7; 8; 11; 16; інтернет-джерела: 2; 3; 5; 8; 13-18, 21-23]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

Методичне забезпечення інклюзивної освіти

Тема 4. Організація навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з психофізичними порушеннями в загальноосвітньому просторі

Складіть конспект виховного заходу для класу з інклюзивною формою навчання з урахуванням забезпечення індивідуалізації навчально-виховного процесу для дитини з психофізичними порушенням (тема виховного заходу, клас і нозологія дитини на вибір студента).

Рекомендована основна література

1. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Депплер, Девід Харві; перек. з англ. – К.: - СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 1; 5-7; 8; 11; 16; інтернет-джерела: 2; 3; 5; 8; 13-18, 21-23]

Тема 5. Навчально-методичне забезпечення інклюзивної освіти дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в загальноосвітньому просторі

Складіть орієнтовну індивідуальну програму розвитку дитини з порушенням психофізичного розвитку (вік і нозологія дитини на вибір студента).

Рекомендована основна література

[3; 5, с. 101-111; 9; 10; 11, с. 81-94; 12; 14]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 3; 4; 11; 13; 15; 17-19; 20-23; інтернет-джерела: 1-6; 11-18; 20-22]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Тема 4. Місце вчителя-логопеда у структурі професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі

Напишіть доповідь на тему: «Логопед інклюзивного ДНЗ: десять кроків до вдосконалення».

Рекомендована основна література

[3; 5, с. 101-111; 9; 10; 11, с. 81-94; 12; 14]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 3; 4; 11; 13; 15; 17-19; 20-23; інтернет-джерела: 1-6; 11-18; 20-22]

Тема 5. Корекційно-педагогічний супровід дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі

Складіть карту знань на одну із запропонованих тем:

1. «Модель корекційно-педагогічного супроводу дошкільника в умовах інклюзивного виховання»;
2. «Модель корекційно-педагогічного супроводу школяра в умовах інклюзивного навчання»;

Рекомендована основна література

[3; 5, с. 101-111; 9; 10; 11, с. 81-94; 12; 14]

Рекомендована додаткова література

[друковані джерела: 3; 4; 11; 13; 15; 17-19; 20-23; інтернет-джерела: 1-6; 11-18; 20-22]

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали
Змістовий модуль I. СУЧАСНА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ		
Тема 1. Інклюзивна освіта як одна з форм освітньої інтеграції осіб з ППФР (6 год.)	Семінарське заняття, індивідуальне заняття, модульний контроль	5
Тема 2. Психолого-педагогічні умови організації ефективної інклюзивної освіти та їх вплив на корекцію психофізичного розвитку дітей (6 год.)	Семінарське заняття, індивідуальне заняття, модульний контроль	5
Тема 3. Особливості інклюзивного середовища, його зміст, структура і роль у формуванні особистості дітей з порушеннями психофізичного розвитку (6 год.)	Семінарське заняття, індивідуальне заняття, модульний контроль.	5
Змістовий модуль II. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ		
Тема 4. Організація навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з психофізичними порушеннями в загальноосвітньому просторі (6 год.)	Семінарське заняття, індивідуальне заняття, модульний контроль	5
Тема 5. Навчально-методичне забезпечення інклюзивної освіти дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в загальноосвітньому просторі (12 год.)	Семінарське заняття, індивідуальне заняття, модульний контроль	5
Змістовий модуль III. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ		
Тема 6 Місце вчителя-логопеда у структурі професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі (6 год.)	Семінарське заняття, індивідуальне заняття, модульний контроль	5
Тема 7. Корекційно-педагогічний супровід дітей з порушеннями психофізичного розвитку (12 год.)	Семінарське заняття, індивідуальне заняття, модульний контроль	5
<i>Разом: 36 год.</i>	<i>Разом: 35 балів</i>	

VII. ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА (навчальний проект)

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання ІНДЗ прилюдним захистом навчального проекту.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу «Основи інклюзивної освіти» – це вид науково-практичної роботи студента, яка містить результати дослідницького пошуку, висвітлює рівень опанування знаннями з лекційної та інклюзивної педагогіки та практичними вміннями аналізувати досліджувану проблему, відображає певний рівень навчальної компетентності студента-бакалавра. З даної дисципліни студент виконує індивідуально-дослідне завдання (творчий проект) за результатами вивчення змістових модулів I, II.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена практична робота у межах навчальної програми курсу «Основи інклюзивної освіти», яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, практичних занять і охоплює значний обсяг змісту навчального курсу.

Вид ІНДЗ – підготувати дидактичні матеріали (посібники, робочі зошити, дидактичні ігри тощо) для корекційно-розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку або молодшого шкільного віку, які мають особливі освітні потреби, в умовах інклюзивного навчання.

Критерії оцінювання та шкалу оцінювання подано відповідно у табл. 7.1; 7.2.

Таблиця 7.1

Критерії оцінювання ІНДЗ (творчого проекту)

№ п/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Адекватність представлених матеріалів для дітей з певним порушенням розвитку.	10
2.	Відповідність гігієнічним вимогам, які пред'являються до дидактичного матеріалу.	5
3.	Оригінальність представлених матеріалів в аспекті методичного наповнення.	15
Разом		30 балів

Таблиця 7.2

Шкала оцінювання ІНДЗ

Рівень виконання	Кількість балів, що відповідає рівню	Оцінка за традиційною системою
Високий	26-30	Відмінно
Достатній	21-25	Добре
Середній	11-20	Задовільно
Низький	0-10	Незадовільно

VIII. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» з курсу «Основи інклюзивної освіти» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти (п. IV), де зазначено види й терміни контролю. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. 8.1., табл. 8.2.

Таблиця 8.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного
(модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекції (1 бал)	11
2.	Відвідування семінарського заняття (1 бал)	10
2	Робота на семінарському занятті (10 балів)	70
2.	Виконання модульної контрольної роботи (25)	75
4.	Виконання завдання для самостійної роботи (5)	35
5.	ІНДЗ (виконання творчого проекту)	30
Підсумковий рейтинговий бал		231

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

- **Методи усного контролю:** індивідуальне опитування,

фронтальне опитування, доповіді, презентація завдань для практичних занять, участь в інтерактивних обговореннях.

- **Методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; карти знань, картки для самостійної роботи, конспекти занять.
- **Комп'ютерного контролю:** презентації доповідей та творчих проектів.
- **Методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 8.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності
в європейські оцінки ECTS

Підсумкова кількість балів (max – 100)	Оцінка за 4-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
1 – 34	«незадовільно» (з обов'язковим повторним курсом)	F
35 – 59	«незадовільно» (з можливістю повторного складання)	FX
60 – 68	«задовільно»	E
69-74	«задовільно»	D
75 – 82	«добре»	C
83 – 89	«добре»	B
90 – 100	«відмінно»	A

Загальні критерії оцінювання успішності студентів, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», подано у табл. 8.3.

Таблиця 8.3

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

Оцінка	Критерії оцінювання
«відмінно»	ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності у розумінні і творчому використанні набутих знань та

	умінь.
«добре»	ставиться за вияв студентом повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань; позаяк у відповіді студента наявні незначні помилки.
«задовільно»	ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхову обізнаність з основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою; можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але студент спроможний усунути їх із допомогою викладача.
«незадовільно»	виставляється студентові, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхова, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться студентові, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення ВНЗ без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни.

Кожний модуль включає бали за відвідування лекцій, семінарських занять, поточну роботу студента на семінарських заняттях, виконання самостійної роботи, написання модульної контрольної роботи.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі тестового контролю.

Індивідуальні навчально-дослідницькі завдання у вигляді творчого проекту презентуються та захищаються на індивідуальних заняттях (див. п. «Захист творчих проектів»).

Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

У табл. 8.4 представлено розподіл балів, що присвоюються студентам упродовж вивчення дисципліни «Основи інклюзії освіти».

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на семінарських заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

ІХ. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

1) За джерелом інформації:

- *Словесні:* лекція (традиційна, проблемна, лекція-прес-конференція) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація), семінари, пояснення, розповідь, бесіда.
- *Наочні:* спостереження, ілюстрація, демонстрація.
- *Практичні:* вправи.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1) **Методи стимулювання інтересу до навчання:** навчальні дискусії; інтерактивні методи навчання, створення ситуацій пізнавальної новизни та зацікавленості.

X. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ презентації лекцій;
- ✓ підручники та навчальні посібники;
- ✓ навчально-методичні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комплект друкованих завдань для підсумкового контролю).

XI. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДРУКОВАНІ ТА ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА

Основні друковані джерела

1. Данілявічуте Є.А. Закономірності виникнення, сутність та місце інклюзії у єдиній системі освіти в Україні // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №1 (65). – 2013. – С. 2-8.
2. Єфімова С.М. Лідерство та інклюзивна освіта: [навч.-метод. посіб.] / С.М. Єфімова, С.В. Королюк / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2011. – 164 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: [практ. посіб.] / [Тім Лорман, Джоан Депплер, Девід Харві]; пер. з англ. – К.: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.
4. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 273 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

6. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. – К.: «АТОПОЛ», 2010. – 96 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
7. Колупаєва А.А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Е.А. Данілявічутє, С.В. Литовченко. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 197 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
8. Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти. Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?» // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №3 (57). – 2010. – С. 3-11.
9. Мартинчук О.В. Діти з особливими освітніми потребами / Дитина. **Програма** навчання і виховання дітей дошкільного віку від двох до семи років / Наук. кер. програмою: О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна. / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 94-99, 162-165, 239-243, 399-406.
10. Мартинчук О.В. Діти з особливими освітніми потребами / О.В. Мартинчук, В.М. Вертугіна // **Методичні рекомендації** до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проекту: В.О. Огнев'юк; наук. ред. Н.В. Кудикіна, В.У. Кузьменко; авт. кол. Е.В. Белкіна, Н.І. Богданець-Білоskalенко, О.Л. Богініч, З.Н. Борисова, М.С. Вашуленко та [ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 291-307.
11. Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: «А.С.К.», 2012. – 307 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
12. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: [навч.-метод. посіб. у 9 книгах] / За заг. ред. Колупаєвої А.А. – К., ТОВ ВПЦ «Літопис-ХХ», 2010. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
13. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994. – К., 2000. – 21 с.
14. Сак Т. Контроль та оцінювання соціальної компетентності учнів з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному класі // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №4 (58). – 2010. – С. 8-11.

Додаткові друківані джерела

2. Байда Л.Ю. Інвалідність та суспільство: [навч.-метод. посіб.] / Л.Ю. Байда, О.В. Красюкова-Еннс, С.Ю. Буров та ін. / За заг. ред. Л.Ю. Байди,

- О.В. Красюкової-Еннс. – К., 2012. – 216 с.
3. Выготский Л.С. Собр. соч. в 6-ти т. / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во Акад. пед. наук, 1983. – Т. 5. Основы дефектологии / Под ред. Т.А. Власовой. – 1983.– 369 с.
  4. Данієлс Е. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів. // Е. Денієлс, К.Стаффорд – Львів: Т-во «Надія», 2000.– 255 с.
  5. Данілявічутє Е.А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: [навч.-метод. посіб.] / Е.А. Данілявічутє, С.В. Літовченко / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 360 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
  6. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 2. – С. 252-258.
  7. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 30. – С. 142-150.
  8. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 2-3. – С. 36-42.
  9. Малофеев Н.Н. Современный этап в развитии системы образования в России: результаты исследования как основа для построения программы развития // Дефектология. – 1997. – № 6. – С. 3-14.
  10. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: [навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»] / Олена Валеріївна Мартинчук. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 288 с.
  11. Мартинчук О.В. Формування толерантності як складової професійно-педагогічної підготовки студентів до роботи в інклюзивних закладах освіти // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (28-29 березня) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка та ін.; за заг. ред. В.О. Огнев'юка [редкол.: В.О. Огнев'юк, В.П. Андрущенко, Л.Л. Хоружа, О.М. Олексюк, О.В. Уваркіна, Н.М. Віннікова]. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 914-919.
  12. Моклович Ю.Я. Інклюзивна форма освіти: досвід колективу загальноосвітнього навчального закладу // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №1 (65). – 2013. – С. 40-44.
  13. Положення про центральну та республіканську (Автономна республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації / Наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 07.07.2004. – № 569/38 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Національної академії педагогічних наук України від 23.06.2011 N 623/61) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-venesnja-zmin-do-polozhennja-pro-centralnu-ta-respublik-doc80612.html> – Назва з екрану.

14. Порядок комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу / Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я від від 27.03.2006. – № 240/ 165. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=6265> – Назва з екрану.
15. Сак Т.В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: [навч. курс та наук.-метод. посіб.]. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2011. – 168 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
16. Сак Т.В. Технологія зворотного зв'язку в інклюзивному навчанні // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №4 (64). – 2012. – С. 2-5.
17. Синьов В., Шевцов А. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні // Дефектологія. – № 2. – 2004. – С. 6-11.
18. Специальная педагогика: [учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Л.И. Аксёнова, Б.А. Архипов, Л.И. Беякова и др. / Под ред. Н.М. Назаровой. – М.: Академия, 2001. – 400 с.
19. Спеціальна педагогіка: [понятійно-термінологічний словник] / За ред. акад. В.І. Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.
20. Специальная дошкольная педагогика: [учебное пособие] / Е.А. Стребелева, А.Л. Венгер, Е.А. Екжанова и др. / Под ред. Е.А. Стребелевой. – М.: Академия, 2001. – 312 с.
21. Таранченко О.М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі: [навч.-метод. посіб.] / О.М. Таранченко, Ю.М. Найда / За заг. ред.. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 124 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
22. Таранченко О.М. Діти з порушеннями слуху в інклюзивному закладі // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №4 (58). – 2010. – С. 3-8.
23. Таранченко О.М. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №1 (59). – 2011. – С. 18-24.
24. Як зробити школу інклюзивною. Досвід проектної діяльності: [метод. посіб.] / Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» / Уклад. С. Єфімова. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012». – 152 с.

Інтернет-джерела

1. Василенко О.М. Соціально-педагогічна робота з учнями з особливими потребами в загальноосвітній школі інклюзивної орієнтації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii>

- [/Problemi studentiv z invalidnistyu/pdf/Vasilenko Soc_ped_robota.pdf](#) (дата звернення: 06.08.2013). – Назва з екрану.
2. Довідник видань проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: мат-ли Міжнародної конференції «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні: знання, практика та політика» (11-12 лютого 2013 р., Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://osvitportal.lviv.ua/portal/doc/ Довідник_видань_проекту.pdf](http://osvitportal.lviv.ua/portal/doc/Довідник_видань_проекту.pdf) – Назва з екрану.
  3. Зміни до Положення про центральну та республіканську (Автономна республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації / Наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 07.07.2004. – № 569/38 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Національної академії педагогічних наук України від 23.06.2011 N 623/61) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-do-polozhennja-pro-centralnu-ta-respublik-doc80612.html>.
  4. Єфімова С.М. Як зробити школу інклюзивною?: [практичний посіб. для адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.education-inclusive.com](http://www.education-inclusive.com) – Назва з екрану.
  5. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/448149/> – Назва з екрану.
  6. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Наказ МОН України від 01.10.2010 р. № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firstedu.org.ua/index.php>. – Назва з екрану.
  7. Кривоносова О.В. Науковий доробок у галузі інклюзивної освіти в Україні / О.В. Кривоносова, О.Ф. Федоренко // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №3 (63). – 2012. – С. 11-16.
  8. Лупарт Дж. Шкільна реформа в Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл / Джуді Лупарт, Чарльз Веббер // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – №1 (55). – 2010. – С. 6-11.
  9. Мартинчук О.В. Вплив філософського знання на розробку проблеми освітньої інтеграції дітей з особливими потребами / Современная наука: тенденции развитияМеждународная научная конференция (5-7 июля, 2013 г., Будапешт) / Martynchuk E. V. The influence of philosophic knowledge on the development of the problem of educational integration of the children with special needs // Scientific and professional conference: Modern science tendencies of development heed in Budapest 5 th -7 th july 2013. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://scaspee.com/conference-bdquomodern-science-tendencies-of-developmenttrdquo.htm> – Назва з екрану.

10. Мартинчук Е.В. Особенности организации и обеспечения инклюзивного обучения в общеобразовательных учебных заведениях Украины // Педагогика и психология: [научно-методический журнал] / Глав. ред. С.Ж. Пралиев / Казахский Национальный педагогический университет имени Абая. – Алматы. – №1 (14). – 2013. – С. 6-10. http://www.kaznpu.kz/docs/1_2013.pdf#page=6.
11. Мартинчук О.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти // Вісник психології і педагогіки: [Електронний ресурс]: Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 8. – К., 2012. – Режим доступу до збірника: <http://www.psyh.kiev.ua>.
12. Мартинчук О.В. Теоретичні основи формування професійної компетентності вихователів дошкільних закладів у сфері розвитку дітей з особливими освітніми потребами // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Корекційна освіта: історія, сучасність, перспективи» (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 6-7 жовтня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fkspp.at.ua/Bibl/zbirnik17-1.pdf#page=83> – Назва з екрану.
13. Миронова С.П. Корекційно-педагогічний супровід інклюзивної освіти // Матеріали інтернет-конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fkspp.at.ua/konf2/mironova_s.p..pdf – Назва з екрану.
14. Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання / Інструктивно-методичний лист МОН, молоді та спорту № 1/9-384 від 18.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/ – Назва з екрану.
15. Основи інклюзивної освіти: [навч.-метод. посіб.] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: «А.С.К.», 2012. – 307 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/958780/> – Назва з екрану.
16. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах // Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-п> – Назва з екрану.
17. Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року / Наказ Міністерства освіти й науки України № 1034 від 23.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1034729-13> – Назва з екрану.
18. Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання / Лист МОН молодьспорт № 1/9-529 від 26.07.12 р.

- [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/30376/ – Назва з екрану.
19. Назарова Н.М. Теоретические и методологические основы образовательной интеграции / Наталья Михайловна Назарова / Инклюзивное образование: методология, практика, технологии // Мат-лы Международной научно-практической конференции (20-22 июня 2011 г., Москва) / Моск. гор. психол.-пед. ун-т; Редкол.: С. В. Алехина и др. – М.: МГППУ, 2011. – С. 7-9. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.inclusive-edu.ru/content/File/konf/sbornik_kon_22_iyunya.pdf – Название с экрана.
20. Семаго М.М. Междисциплинарное взаимодействие специалистов инклюзивного образования / М.М. Семаго, Н.Я. Семаго. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.f-nashideti.ru/inclusiya/182-mezhdisciplin.html> – Название с экрана.
21. Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.education-inclusive.com – Назва з екрану.
22. www.ussf.kiev.ua – сайт Всеукраїнського фонду «Крок за кроком».
23. www.ispukr.org.ua – сайт Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Робоча програма навчального курсу
"ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ"

Укладач: *Мартинчук Олена Валеріївна*, кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри спеціальної психології, корекційної та
інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені
Бориса Грінченка

Основи Інклюзивна освіта. Програма навчальної дисципліни / Укладач:
О.В. Мартинчук. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. –
48 с.